

Museerne, forskningen og fremtiden

af museumsinspektør Palle Siemen, Esbjerg Museum

De statsanerkendte museer er i følge Museumsloven forskningsinstitutioner, men som i så mange andre sammenhænge, må man konstatere, at teori er ét – praksis noget helt andet. Dette er specielt synligt ved de arkæologisk arbejdende museer, hvor arbejdspress og økonomi, men også vanetænkning og den decentrale struktur af museumslandskabet er ved at underminere forskningen og dermed også grundlaget for at foretage arkæologiske undersøgelser.

"It is evident that where archaeological sites are going to be removed anyhow due to construction of new roads, building activities or whatever may be the cause, it will always be an act of merit to squeeze every piece of archaeological information out of them by excavation beforehand." (Olsen 1980)

Den arkæologiske udgravningsvirksomhed i Danmark har de seneste år fået et hidtil ukendt omfang, der ikke alene har medført et stort administrativt pres på de fleste arkæologiske museer, men også afdækket svagheder i organiseringen af det antikvariske arbejde. Her tænker jeg specielt på museerne som forskningsinstitutioner og den forskning, der ideelt bør være grundlaget for alle arkæologiske undersøgelser. Modsat forholdene omkring 1980, hvor en tid med økonomisk knaphed viste et behov for en undersøgelsespolitik for at sikre den optimale brug af de tilgængelige ressourcer (Thrane 1982: 45), er økonomien i dag bedre; alligevel kan man tale om samme behov, men af andre grunde.

Baggrund

Udgangspunktet for denne artikel er udtalelsen: "at det er vigtigt at forskningen kommer tilbage i de arkæologiske nøddudgravninger samt at formulere forskningsstrategier for de danske museer" (her som i det følgende er der kun fokuseret på de arkæologiske arbejdende museer). Udtalelsen faldt på seminaret "Naturvidenskabelige veje i dansk arkæologi" arrangeret af FAF den 30. november 2006 og er dels en reaktion på mødets foredrag og problematikker og dels en refleksion over seminaret "Arkæometri i Danmark" arrangeret af Danmarks Arkæometriske Center (DARC) den 1. november

samme år og diskussioner i forbindelse med oprettelsen af DARC. Selv om det efterfølgende altså tager afsæt i de to naturvidenskabelige møder, er problematikken dog i første omgang arkæologisk og museal.

I artiklen *Den arkæologiske kulturarv skal sikres* slår Olfert Voss og Jette Rostock (2002) til lyd for en overordnet forskningsbaseret strategi for administrationen af den arkæologiske kulturarv gennem udarbejdelse af specifikke forskningsprogrammer samt, at al arkæologisk undersøgelsesvirksomhed betragtes som forskning. I artiklen efterlyses der initiativer fra Kulturarvsstyrelsen, men også, at landets arkæologer og alle arkæologiske institutioner får en reel indflydelse på strategi og prioritering.

Der er vel næppe uenighed om målet for de fremsatte synspunkter, men måden kan diskuteres. Der forventes et initiativ fra Kulturarvsstyrelsen, men der bør i måske lige så høj grad peges på museerne, eftersom de er næsten eneansvarlige for fremdragningen af det arkæologiske kildemateriale. Derfor bør museerne i højere grad arbejde som forskningsinstitutioner (og leve op til dette), da det er ønskværdigt at integrere/øge forskningen i de mange arkæologiske undersøgelser, der udføres i henhold til museumsloven. Det nødvendiggør en opstilling af et idegrundlag og planer for den arkæologiske virksomhed og en strategi for at gennemføre disse. Og i sidste ende måske også en analyse af den samlede struktur i dansk arkæologi set i lyset af de mange ændringer, som er sket eller synes at være på vej.

Museerne

Der er knapt 50 statsanerkendte arkæologiske museer, hvor Museumsloven virker som en overordnet ramme for deres virke, billedligt tegnet af de fem søjler: indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling – ord, som på nær ét eksempel ud af tyve indgår i formuleringen af formålet med det enkelte museum, ofte i forbindelse med sikring af kulturarv og belysning af livsvilkår.

I slutningen af 2006 udfærdigede museerne langtidsplaner for tidsrummet 2006-2009, heraf er knapt halvdelen af langtidsplanerne tilgængelige på Kulturarvsstyrelsens hjemmeside. Langtidsplanerne viser i flere tilfælde hvor trængte museerne er som forskningsinstitutioner:

- ”Forskningen har vanskelige vilkår på et provinsmuseum med sparsomme ressourcer i forhold til mængden af opgaver.”
- ”Undersøgelser og forskning har ikke været prioriteret siden 2002.”
- ”Det stadigt stigende pres af praktiske og administrative opgaver gør det svært i det daglige af afse tid til forskningsopgaver, der udmønter sig i større skriftlige arbejder... Skriftligt vil der kun blive tid til mindre artikler, hvis fremstilling i væsentlig grad må forventes at være en fritidsforøjelse for medarbejderne.”
- ”På det arkæologiske områder er museets indsats i høj grad præget af betingelserne for nødudgravnings-virksomheden. Inden for denne ramme udfører museet relevant forskning når en lokalitet vurderes at have et vist potentiale.”
- ”(Den) arkæologiske funktions virksomhed er i et betydeligt omfang styret af det omgivne samfunds aktiviteter.”

Der er mange ligheder museerne imellem, men også forskelle, og måske skal der i denne sammenhæng mere lægges vægt på forskellene end lighederne. Specielt hvad angår størrelse af arbejdsområde, placering i forhold til vækstområder, antallet af fastansatte og projektansatte inspektører samt anden videnskabeligt arbejdskraft, nærheden til andre forskningsinstitutioner m.v.

Antager man, at der er en jævn fordeling af de arkæologiske opgaver på landsplan, må et museum med et stort ansvarsområde naturligvis have en

større aktivitet end et museum med et mindre ansvarsområde, men forskellene afspejler sig normalt ikke i antallet af fastansatte arkæologer.

Antallet af fastansatte arkæologer (i denne sammenhæng: ansatte, hvis løn er afsat i museets basis-budget år efter år) på museerne er relativt beskedent, som oftest 1-3 inspektører, og i en del tilfælde er en af disse museumslederen, der sjældent arbejder med arkæologiske problemstillinger. Antallet af projektansatte inspektører og mere faste udgravningsledere har ved en række museer de seneste år været høj, men kan hurtigt svinde ind, hvis (eller pessimistisk: når) der sker en afmatning af byggeri og anlæg. For den enkelte vil en sådan udvikling naturligvis være katastrofal, og for museerne ulykkelig, idet viden om og kendskab til museets arbejdsområde og materiale meget vel kan forsvinde, især i de egne af landet med størst afstand til andre forskningsinstitutioner.

Den nærmest konstante stigning i arkæologisk aktivitet, igen størst i de centrale vækstområder og mindre i områder med begrænset eller ingen vækst, har skabt flere arkæologiske miljøer, hvis man antager, at der skal mere end nogle få ansatte til at skabe et miljø med den økonomi og dynamik, som er nødvendig for at producere resultater ud over udgravningsberetninger og mindre artikler i forskellige lokalhistoriske årbøger (hvilket som formidling er udmærket, men kun til en vis grad nyskabende). I bogen *Forskningspolitik i et lille land* påpeger Peder Olesen Larsen (1981: 17), at det i bedste fald tager lang tid, år eller årtier, at nå frem til værdifuld forskning i nye miljøer. Man kan i værste fald antage, at disse nye, her tænkte arkæologiske miljøer, er forsvundet idet øjeblik, at der sker en opbremsning i den danske økonomi.

Tid er og bliver et nøglebegreb, hvad angår forskning på museerne. I anden sammenhæng er det fremført, at det er meningsløst at hævde, at man kun kan forske, hvis man kan bruge al sin tid på det, men det er ligeså meningsløst at hævde, at forskning kan udføres lejlighedsvist eller som en bibeskæftigelse. Forskning skal helst være i gang hele tiden og have et vist tidsmæssigt omfang, 20 procent eller mere, hvis man skal opretholde en stabil forskning, i hvert fald i eksperimentelle fag (Olesen Larsen 1981: 44; 136).

Forskningen

Forskning (og udvikling) betragtes af OECD som skabende arbejde på systematisk grundlag for at øge den videnskabelige og tekniske viden og bruge denne viden, hvor grundforskning er originale undersøgelser med sigte på at opnå ny viden og forståelse, mens anvendt forskning primært er rettet mod praktiske mål og anvendelser; dertil kommer som et tredje begreb: udviklingsarbejde.

Alle de ansvarlige på landets forskningsinstitutioner – således også de statsanerkendte museer – kender denne generelle definition af forskning (her lettere omskrevet), der sammen med et skema årligt dumper ind af brevsprækken med henblik på indberetning af institutionens forskning til Forsknings og Innovationsstyrelsen. Det fremgår af den ledsagende skrivelse, at afgrænsning mellem forskning og visse andre aktiviteter kan være vanskelig, men det fremhæves samtidigt, at et fællestræk for al forskning og udvikling er deres indhold af et væsentligt nyhedselement. Eksemplificeret med aktiviteter, der henholdsvis opfattes som forskning og udvikling eller det modsatte. Til forskning og udvikling hører bl.a. egne projekter, planlægning og deltagelse i konferencer o.l. og større systematiske arbejder med henblik på markante kvalitetsforbedringer, mens undervisning, dokumentation og informationsvirksomhed samt bibliotekstjeneste af almen karakter og rutinemæssig indsamling af data ikke regnes som forskning og udvikling.

Forskning er en af de centrale søjler i museumsloven, og man kan i langtidsplanernes videre beskrivelse af formål og emnemæssige indhold af museerne ane forskellige visioner, hvor ord som "center", "viden" og "formidling" hyppigt forekommer; mens ordet "forskning" forekommer sjældnere. Sakser man lidt i langtidsplanerne, kan man blandt andet finde:

- "... usikkerheden til trods har museet en forskningspolitik, der prioriterer undersøgelser med relation til ..."
- "... forskning var frem til og med 2002 prioriteret... men... ikke med henblik på at udgive "forskningspublikationer"... Målet var at gøre museet til et bedre museum i kraft af vidensopbygning..."
- "Museet fungerer som et videnscenter..."

- "... museet ønsker at styrke forskningsindsatsen for målrettet at kunne tilføre ny viden til udstillinger og anden formidling..."
- "Resultaterne fra museets undersøgelser danner grundlag for vor grundforskning."

Set i dette perspektiv forekommer langt de fleste museer at være for små til at være egentlige forskningsmiljøer, selvom det ikke er muligt at opstille et egentligt mindste mål. Man kan imidlertid også fremføre, at megen og god forskning er udført af enkelt personer fra små miljøer, men samtidig pointere, at vidensindsamling ikke er forskning. Denne form for forskning (i 1960'erne omtalt som "Little Science") har i årtier været på retur i en stor del af den videnskabelige verden, mens større projekter – som oftest tværvidenskabelige og med mange deltagere ("Big Science") – tydeligvis har større opmærksomhed og gennemslagskraft. Man kan som eksempel nævne Forskningsrådet for Kultur og Kommunikations temaområde *Omverden, Individ og Samfund – Humanistisk Naturforskning*, hvor bl.a. en manglende viden om tidligere generationers samspil med naturen kalder på samarbejde mellem naturvidenskab og humanistiske discipliner som historie, arkæologi, antropologi og filosofi (Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: 18)

De mange forskellige opgaver, som ofte skal løses her og nu, giver allerede fra starten forskningen på museerne trange kår. Dette problem kan selvfølgelig klares ved at give medarbejdere orlov, men dette hæmmes af museernes minimale størrelse, hvor det ikke er muligt at tage medarbejdere ud af det daglige arbejde, og intern finansiering ikke er mulig på grund af en meget stram økonomi. Det er som i mange andre sammenhænge frit for enhver at søge eksterne midler, og sådanne findes fortsat, selvom det subjektivt betragtet er blevet vanskeligere at lokalisere dem (altså pengene) og efterfølgende opnå en bevilling.

Udgravningerne

I dag fremdrages størstedelen af det arkæologiske kildemateriale ved undersøgelser i henhold til Museumsloven og er således overordnet udløst af nutidige årsager som f.eks. byggeri og anlægsarbejder eller nedpløjning. Antallet af selvvalgte undersøgelser er af økonomiske, men også ressource-

mæssige forhold på museerne og andre institutioner, ganske få set i forhold til ”*opdragsarkeologien*”. At jeg vælger den svenske betegnelse skyldes, at ordet ”nødduggravning” har en forkert signalværdi på linje med et ord som ”nødløsning”.

En egentlig sammenligning af præmisserne for de to former af undersøgelser skal ikke foretages, men på et punkt er der tale om en væsentlig forskellighed: planlægningsfasen, der for ”*opdragsarkeologien*” i modsætning til selvvalgte udgravninger kan være yderst kort og underlagt dels Museumslovens bestemmelser, dels kommunernes ønsker om bedre og mere effektiv borgerservice: Den arkæologiske sagsbehandling må ikke tage mere end 4 uger, mens der i enkelte kommuner stræbes mod en svarfrist på én uge i forbindelse med rene byggetilladelser; tilladelse i henhold til f.eks. planlov eller lov om naturbeskyttelse har til sammenligning længere tids sagsbehandling.

I sin yderste konsekvens er der tale om ganske kort tid fra starten af et projekt til dets aktuelle udførelse, hvilket gør det vanskeligt at perspektivere den enkelte undersøgelse i andet end generelle vendinger, der på en måde skubber forskningen ud i fremtiden og reducerer undersøgelsen til en nærmest pragmatisk dataindsamling, hvor ideerne til et videre forløb forhåbentlig dukker op i løbet af processen. Tidspresset kræver imidlertid, at de ansvarlige (i bedste fald 1 eller 2 administrerende museumsinspektører per museum, der ofte også har andre museale funktioner) har et stort kendskab til den aktuelle forskning indenfor en lang række arkæologiske emner såvel nationalt som internationalt for at kunne opstille relevante spørgsmål i forbindelse med undersøgelsen.

At stille relevante spørgsmål i forbindelse med fremdragelsen af nyt kildemateriale og relatere dette til den igangværende forskning vil normalt kræve, at man selv deltager aktivt i denne eller i det mindste er yderst velinformeret. Set i forhold til de få ressourcer, der angiveligt årligt afsættes på museerne til efteruddannelse, deltagelse i konferencer etc. eller indkøb af relevant faglitteratur kan man tale om en klar nedprioritering af det forskningsmæssige perspektiv.

Og fremtiden

Det er vanskeligt, måske umuligt gennem vinklingen af dette indlæg, at beskrive den museale hverdag uden et vist input af mislyde. Man kan selvfølgelig positivt opfatte museerne som dynamiske og spændende arbejdspladser, hvor opgaverne veksler fra dag til dag. På den anden side er det måske netop de mange ad hoc opgaver, der kombineret med en omfattende administration forskubber fokus fra en langsigtet planlægning over mod en mere eventpræget indgang til kulturarven. Tid er i museal sammenhæng paradoksalt nok en mangelvare, hvilket naturligvis gør det vanskeligt, måske umuligt at leve fuldt op til alle museumslovens forpligtelser, politikernes og borgernes forventninger, det enkelte museums målsætning og i sidste ende måske også den enkelte arkæologs idealer.

Museerne er som forskningsmiljøer i deres nuværende form og bemanding for uensartede (eller i denne sammenhæng pålagt for mange opgaver) og som oftest for små. Den decentrale struktur af det arkæologiske miljø har på en række punkter fordele, men når det kommer til forskningen, er der så afgjort flest ulemper: Der er simpelthen for få forskere i det enkelte miljø og for langt mellem miljøerne (Danmark er i denne sammenhæng meget stort). Med afsæt i den nuværende museumsstruktur og økonomi er konklusionen uundgåelig: Såfremt museerne fortsat ønsker at være anerkendt som forskningsinstitutioner, må der skabes basis for dette enten i form af en markant vækst eller ved etablering af en række forskningsmiljøer, der aktivt arbejder med problemstillinger med relevans for de mange arkæologiske undersøgelser udført i henhold til museumsloven.

Antallet af arkæologiske undersøgelser har snart i en række år været stort, måske for stort set i forhold til størrelse af de fleste museer og struktureringen af den danske museumsverden, men især betragtet i forhold til arkæologisk forskning, som de arkæologiske undersøgelser synes mere eller mindre løsrevet fra. Derfor er det nødvendigt:

- at det enkelte museum formulerer et program for den arkæologiske virksomhed som både omfatter undersøgelser, tilknyttet forskning og faglig formidling.

- at museerne evt. i samarbejde med andre institutioner på regionalt og nationalt plan opstiller en række forskningsprojekter med direkte reference til museernes mange arkæologiske undersøgelser.
- at forskningen på museerne fremtræder som en kontinuerlig proces og prioriteres højt af ledelse og bestyrelse.
- at der skabes regionale infrastrukturer med adgang til den centrale litteratur både trykt og internetbaseret.

Tiden er kort sagt inde til at tilføje de af museumsloven bestemte arkæologiske udgravninger et eller flere forskningsperspektiver og således stoppe fragmenteringen af den arkæologiske forskning, øge kvaliteten af det kildemateriale, som fremdrages og skabe en basis for bred kulturhistorisk forskning og formidling på alle niveauer: lokalt, regionalt, nationalt og internationalt. Strategien må for museerne være atter at få del i de midler som afsættes til forskning nationalt gennem et udvidet samarbejde på tværs af museer og universiteter, på tværs af naturvidenskab og humaniora.

At formulere forskningsstrategier på de danske museer kan måske anses for at skyde over målet, når man ser det enkelte museum isoleret, men netop her får de regionale samarbejder en central rolle. Museernes langtidspaner viser dog også tiltag til regionale samarbejder, således for eksempel omkring den sjællandske Åmose, men på en eller anden måde sidder man efter gennemlæsningen af museernes langtidspaner med den fornemmelse, at der er tale om "retrospektive" projekter – forstået på den måde, at når man nu har undersøgt så og så mange bebyggelser, grave osv. er man også nødt til at lave et projekt.

"Uppdragsarkeologien" er i sin struktur et eksempel på klassisk positivistisk materialeindsamling, men museale samarbejder omkring en række emner kan naturligvis også være fremadrettede og bør være det, da museerne netop fremskaffer nyt kildemateriale. Museerne skal ikke alene efterprøve de hidtidige resultater, men også være villige til at flytte grænser for den etablerede viden.

Således kunne en række museer f.eks. samarbejde om bronzealderens kulturlandskab: bebyggelser,

depoter og regionale forskelle samt de fysiske tegn på forbindelse mellem de enkelte landskaber; eller hvad med emnet grubehuse som også optager flere museer; eller vikingetidens gårde og bebyggelser, eller... Man kunne blive ved, for der er mange sammenfald i de emner som museerne arbejder med.

Naturvidenskaberne

Den brede kulturhistoriske forskning er et felt, hvor humaniora og naturvidenskab kan forene kræfterne: En symbiose, der tidligere har medført en gunstig udvikling inden for begge områder, og fortsat rummer mange, ikke udnyttede muligheder. De seneste årtiers udvikling inden for en række naturvidenskabelige discipliner har både kvalitativt og kvantitativt skabt nye muligheder for belysning af en række centrale kulturhistoriske spørgsmål. I de sidste mange år har den dynamiske kombination af naturvidenskab og kulturhistorie i høj grad været en udenlandsk affære, hvor referencer til danske resultater alt for ofte drejer sig om kuriøs forskningshistorie og anerkendelse af pionerernes vigtighed. For at udnytte de nye muligheder og dermed lave tidssvarende forskning, bør naturvidenskaberne således inddrages aktivt i det arkæologiske arbejde.

I forhold til de arkæologiske undersøgelser er det vigtigt, at naturvidenskaberne inddrages på så tidligt et tidspunkt som muligt så problemstillinger og specielt prøveudtagning harmonerer. Svarene på de spørgsmål vi i fællesskab stiller i de forskellige projekter afhænger af materialets kvalitet, men det er centralt, at stille så kvalificerede spørgsmål som muligt så tidligt som muligt i forbindelse med den enkelte undersøgelse.

Økonomien i de arkæologiske undersøgelser er på sin vis en diskussion helt for sig, men det er på den anden side også vigtigt, at det kildemateriale, som graves frem, er af så stor kvalitet som muligt. Dele af det hjemtagne naturvidenskabelige materiale er af en sådan karakter, at det bør undersøges med det samme for at give de bedste resultater, og bør vel i lighed med det arkæologiske papirarbejde (beretningen og bygherrerapport) være afsluttet så hurtigt som muligt. Museumsloven sikrer "kun" indsamling af naturvidenskabelige prøver og vurdering af deres kvalitet i henhold til den arkæologiske undersøgelses problemstillinger. Skal vi skridtet videre,

må økonomien til de fortsatte naturvidenskabelige analyser og endelige resultater sikres af midler, der ikke indgår i anden prioritering.

I den sidste ende

Hele processen med at stille spørgsmål før, under og efter den enkelte undersøgelse er vigtig for de iagttagelser, der gøres i felten og centrale for den efterfølgende bearbejdning af det samlede kilde-materiale: Ikke kun for svarenes skyld, men også – og måske vigtigere – for diskussionens skyld og i

sidste ende vurderingen af de mange informationer, som frembringes ved den arkæologiske undersøgelse. Det enkelte museum har ved at lave en forskningsstrategi, der integrerer de arkæologiske undersøgelser, et bedre grundlag for at samarbejde med andre institutioner end uden, og i sidste ende er det spørgsmålet om vi overhovedet bør foretage arkæologiske udgravninger uden strategier, der tager højde for at øge vor viden og indsamle så mange informationer som muligt i forbindelse med fremdragelsen af arkæologiske kildemateriale.

Langtidsplaner 2006-2009

<http://www.kulturarv.dk/forvaltning/museumsdrift/mapn/arbejdsplansoegning.jsp>

Den Antikvariske Samling
Bornholms Museum
Egnsmuseet Færggården
Esbjerg Museum
Museet Falsters Minder
Folkemuseet
Herning Museum
Museet for Holbæk og Omegn
Kalundborg og Omegns Museum
Kulturhistorisk Museum Randers
Lolland-Falsters Stiftsmuseum
Morslands Historiske Museum
Museet for Varde By og Omegn
Odense Bys Museer
Odsherreds Kulturhistoriske Museum
Svendborg og Omegns Museum
Sydvestsjællands Museum
Vejleegnens Museer
Vendsyssel historiske Museum
Viborg Stiftsmuseum

Litteratur

- Kristiansen, K. 1978
Dansk arkæologi – fortid og fremtid.
Fortid og Nutid XXVII, hefte 3, 1978: 279-319.
- Olsen, O. 1980
Rabies archaeologorum.
Antiquity LIV, No. 210, 1980: 15-20.
- Thrane, H. 1982
Towards a research policy for Bronze Age Settlements.
Journal of Danish Archaeology 1, 1982: 45-50.
- Voss, O. & Rostock, J. 2002
Den arkæologiske kulturarv skal sikres.
Arkæologisk Forum nr.7: 25-33.
- Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation 2005
Udfordringer og muligheder for humanistisk forskning.
<http://fi.dk/site/forside/publikationer/2005/udfordringer-og-muligheder-for-humanistisk-forskning>